

Олена Старченко

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Горлівський інститут іноземних мов

Україна

СИНТАКСИЧНА НОМІНАЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ ПРО- ЯВІВ СИСТЕМНОСТІ ТЕРМІНОЛОГІЇ ВИБОРЧО- ГО ПРОЦЕСУ І ВИБОРЧИХ ПРОЦЕДУР В АНГЛІЙ- СЬКІЙ МОВІ

Актуальність обраної теми визначається як загальною спрямованістю сучасних термінологічних досліджень в українському мовознавстві на вивчення термінологій окремих мов, так і недостатньою вивченістю термінології виборчого процесу й виборчих процедур (ТЛВП) в англійській мові. Окремі референції до аналізованого нами лексичного масиву мали місце в роботах Ю. А. Зацного, Т. Б. Крючкової [7; 11] та інших учених у процесі дослідження політичного номінативного простору вказаних мов взагалі та у вивченні особливостей їхньої політичної фразеології зокрема, однак номінативний простір, що вербалізує логіко-поняттєвий апарат виборчого права, тобто ТЛВП, ще не виступав самостійним об'єктом всебічного та системного аналізу, що саме і визначає новизну нашого дослідження.

Мета нашого дослідження полягає у вивченні синтаксичної номінації як прояву системності ТЛВП в англійській мові; поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) визначення особливостей синтаксичної номінації в ТЛВП англійської мови, 2) вивчення структури

синтаксичних терміногнізд, що відбивають системні відношення між фаховими поняттями, 3) вивчення системності ТЛВП АМ на прикладі найбільш розгалужених синтаксичних терміногнізд.

На думку багатьох науковців, найбільш продуктивним способом збагачення фонду термінологічної лексики англійської мови є синтаксичний спосіб термінотворення. На високу продуктивність цього способу вказують Б. Н. Головін, С. В. Гриньов, Даниленко, Р. Ю. Кобрин, В. М. Лейчик, Д. С. Лотте, Т. Д. Михайленко, О. В. Суперанська та інші [3; 4; 5; 6; 10; 13; 14; 15 ін.].

С. В. Гриньов, наприклад, зауважує, що за допомогою цього способу породження термінів утворюється 60%–95% складу всіх досліджених термінологій європейських мов [4]; Т. Д. Михайленко ж наголошує на тому, що термінологічні словосполучення (ТС) є основною структурною моделлю більшості галузевих терміносистем та в першу чергу тих, які були утворені в новий час [15, с. 40].

Вираження поняття за допомогою термінологічного словосполучення, або складеного терміна, не суперечить знаковій природі терміна. Термін, чи є він словом, чи словосполученням, – це мовний знак, що фіксує знання в спеціальній галузі діяльності. Поняття не втрачає цілісності незалежно від засобів вираження його змісту. Складений термін є одним знаком, що відповідає одному поняттю. У ньому реалізуються диференційні та інтегративні ознаки поняття, які, вступаючи в логіко-сміслові зв'язки, можуть утворювати нові терміни-знаки [6, с. 149].

Наголошуючи на перевагах полілексемних номінацій над однолексемними та пояснюючи природу складеного терміна, дослідники підходять до останнього з різних сторін. В. П. Даниленко, наприклад, акцентує увагу на тому, що будь-який термін виступає не тільки найменуванням поняття, але й певною мірою виражає його зміст; це означає, що необхідність більш повно відобразити ознаки поняття саме й призводить до створення переважно термінологічних словосполучень. Окрім того, В. П. Даниленко наголошує на перевагах складених термінів над афіксальними утвореннями в здатності передавати приналежність до класифікаційного ряду, заснованого на родовидовому співвідношенні понять [5, с. 132].

Т. А. Журавльова звертає увагу на експліцитність вираження термінованого поняття, яка дає можливість простежити взаємо-

зв'язок окремих ознак поняття, адже в структурі терміна з урахуванням морфологічних та словотвірних зв'язків виявляються фактично існуючі відношення між явищами, предметами, поняттями та ознаками понять. У складеному термініві чітко простежується взаємозв'язок та взаємозалежність понять, їхня системна організація та обумовленість [6, с. 149–153].

Термінознавці (Т. А. Журавльова, О. Г. Чумак та інші вчені) зауважують, що чим складнішою є структура терміна та чим більше визначальних елементів входить до його складу, тим конкретнішим є його значення та тим сильніше він прагне до однозначності [6]. Таким чином, при утворенні термінологічного словосполучення відбуваються два протилежні процеси: звуження значення (плану змісту) та розширення зовнішньої форми (плану висловлення). Саме ж поняття при цьому конкретизується, а термінологічне словосполучення має переваги над терміном-словом у тому плані, що однокомпонентний термін отримує все більшу конкретність у міру зростання кількості компонентів [6, с. 151].

Особлива значущість відводиться умотивованості складених найменувань. На думку М. М. Володіної, для того щоб оптимізувати процес професійно-наукової комунікації, слід створювати мотивовані терміни з передбачуваною семантикою, використовуючи інформативно-насичені елементи [2, с. 46]. К. О. Захарчук наголошує, що в складених номінаціях такими елементами є залежні компоненти, які виражають змістові ознаки певного поняття, а ряди складених термінів, побудовані на відношеннях співпідрядності, постають найбільш ємними щодо інформативності та найбільш мотивованими [7, с. 71]. Насправді синтаксичний спосіб термінотворення постає об'єктивною необхідністю й свідчить про формування нових понять, що мотивуються попередньо існуючими поняттями та створюються на їхньому ґрунті.

Науковці (Т. А. Журавльова, О. В. Суперанська та інші вчені) також відзначають важливу роль зовнішніх факторів, що впливають на появу великої кількості термінологічних словосполучень в сучасних терміносистемах. До таких факторів належить випереджальний розвиток системи понять у порівнянні з системою термінів, що зумовлює передачу нових номінацій аналітичними, розгорнутими словосполученнями, які сприяють чіткості вираження системних

зв'язків. Як уважає О. В. Суперанська, співвідношення моно- та полілексемних термінів у терміносистемах свідчить про їхній вік: у більш старих терміносистемах часто використовуються монолексемні терміни, у той час як у молодих терміносистемах переважають двослівні та багатослівні терміни [18, с. 120]. Із цим можна погодитися лише частково, адже будь-яка стара терміносистема не припиняє розвиватися й сьогодні вже за законами молодих терміносистем.

Вивчаючи природу термінологічних словосполучень, термін-ознавці, серед яких Б. Н. Головін, К. О. Захарчук та інші, погоджуються в тому, що для термінологічних словосполучень притаманною є особлива зв'язаність компонентів, яка виокремлює їх із числа словосполучень номінативного типу загальнолітературної мови [3; 7 та ін.]. Термінологічні словосполучення характеризуються цілісністю номінації, фіксованістю значення, стійкістю вживання, стабільним характером елементів, відтворюваністю, чітким взаємозв'язком позначуваних понять та їхніх ознак, обмеженістю вживання та обмеженими структурними моделями.

Цілісність значення складених термінологічних найменувань детермінується не мовою чи мовленням, а цілісністю об'єкта пізнання об'єктивної дійсності [7, с. 30]. Термінологічне словосполучення, яке позначає певне фахове поняття, постає стійким лише в межах конкретної системи понять. Поза фаховою сферою вжитку таке словосполучення втрачає стійкість і не сприймається як зв'язана мовна одиниця [16, с. 81]. Це означає, що відтворюваність та стійкість структури термінологічного словосполучення визначається термінологічною функцією, яку ТО виконує в межах досліджуваної термінології та яка полягає в тому, що за кожним складеним терміном стоїть стійка, стандартно відтворювана структура професійного поняття [3, с. 61].

Характерною ознакою злитості синтаксичної структури термінологічних словосполучень, на думку Е. Ф. Скороходько, є те, що відповідно до зв'язаності компонентів їх можна вважати вільними (оскільки слова, що їх складають, зберігають своє пряме лексичне значення), але в той же час закритими (оскільки від вільного додавання до їхньої структури інших слів вони втрачають свою термінованість) [17]. Вільний характер структури термінологічного словосполучення все ж є відносним. Порядок розташування слів у багатокомпонентних

термінологічних словосполученнях має бути дотриманим, інакше мовну одиницю не можна буде назвати терміном.

Аналіз корпусу ТСуТЛВПАМ переконує, що, незважаючи на цілісність номінації та структурну стійкість термінологічних словосполучень, рівень злитості компонентів складених ТО є неоднаковим.

Меншим рівнем злитості компонентів характеризуються ТС, у яких кожний або хоча б один із компонентів є терміном ТЛВП. Прикладами таких ТС можуть бути англ. *presidential elections* «президентські вибори», *candidate vote* «голосування за кандидата на виборну посаду», *congressional nomination* «висування кандидатур до конгресу» тощо.

У термінологічних словосполученнях, у яких лише один компонент є терміном, ним може бути як стрижневе слово ТС, так і залежне. Прикладами ТС із терміном у функції стрижневого компонента можуть бути англ. *postal vote* «голосування поштою», *contested seat* «місце, на яке претендує декілька кандидатів», *professional campaigner* «професійний організатор виборчої кампанії», *promised elector* «виборщик, пов'язаний обіцянкою голосувати за певного кандидата», *single ballot* «вибори в один тур», *balanced ticket* «збалансований список кандидатів», *active electorate* «активний електорат» тощо.

Функцію залежного компонента термін виконує в таких складених ТО, як *ballot qualifications* «виборчі цензи», *campaign biography* «біографія кандидата, що друкується перед виборами», *election returns* «результати виборів», *convention city* «місто проведення конвенту», *electoral register* «список виборців» тощо.

Більшим ступенем злитості компонентів характеризуються складені ТО, у яких жоден із компонентів не є терміном досліджуваної термінології. Це можуть бути як нормативні ТО, утворені за породжуючими структурно-семантичними моделями, так і ТО ідіоматичного характеру, що належать до шару ненормативної термінології.

Прикладами нормативних термінів можуть бути такі: у ТЛВП АМ – *advance man* «довірена особа кандидата для організації передвиборчої реклами у виборчому окрузі», *age qualifications* «віковий ценз», *third-term tradition* «традиція добровільної відмови президента США від переобрання на третій термін», *threshold of representation* «поріг представництва» тощо; у ТЛВП УМ – інформаційна блокада

«ситуація, коли всі (чи майже всі) засоби масової інформації (ЗМІ) знаходяться під впливом одного провладного кандидата в депутати й висвітлюють його діяльність лише в позитивних тонах, у той час як про опонентів подається лише негативна інформація», інформаційна хвиля «сукупність процесів та технологій подачі виборчої інформації електорату», коефіцієнт перемоги «кількість голосів, яку необхідно зібрати кандидату в депутати, політичній партії (блоку) для перемоги на виборах», маршрутна карта «форма звітності агітатора про проведену роботу, де він зазначає номер будинку й квартири, у якій провів агітаційну бесіду, та реєструє ставлення її мешканців до кандидата в депутати чи політичної партії» тощо.

Прикладами ненормативних ТО ідіоматичного характеру в ТЛВП АМ можуть бути *big mo* «вирішальний, поворотний момент у виборчій компанії під час первинних виборів або теледебатів», *honeymoon period* «перші тижні або місяці перебування нового президента при владі, під час якого ЗМІ та політичні опоненти утримуються від суворої критики», *midterm blues* «розчарування виборців у політиках, що настає через 2–3 роки після виборів», *rotten borough* «маленьке місто, що майже не існує, проте продовжує надсилати депутатів до парламенту» тощо; у ТЛВП УМ ідіоматичні номінації представлені в основному калькованими термінологічними одиницями, напр.: кривенька качечка «офіційна особа, чий термін перебування при владі добігає кінця, а на новий її не переобрали», темна конячка «кандидат на посаду, про якого мало знають; його впливовість не беруть до уваги, а шанси на успіх у виборах розцінюють як невисокі» тощо.

Вивчаючи особливості семантичної природи терміна і термінології, науковці акцентують увагу серед іншого на їхній системності. Думка про те, що термін слід розглядати не як окремий знак, а як конститuent певної системи була вперше обґрунтована й деталізована в працях Д. Лотте, який зауважив, що „кожен термін має цілком визначене місце в певній термінологічній системі, яке залежить від місця відповідного поняття в цій системі понять” [14, с. 14].

Науковці наголошують на доцільності вивчення явища утворення синтаксичних гнізд термінів як одного з проявів системності термінології. Синтаксичні гнізда термінів можуть розглядатися як складні єдності синтаксичних синтагм та парадигм. Вони базуються на принципі ієрархії, послідовного підпорядкування одних одиниць

іншим [9, с. 105], та здатності слова бути ключовим при утворенні складених термінів, що іменують різновиди родового поняття.

Синтаксичні гнізда термінів базуються на родовидових або гіперо-гіпонімічних відношеннях, які відбивають системні відношення між фаховими поняттями. Термін, який іменує більш узагальнене поняття, називається гіперонімом, а термін, який позначає більш спеціальне поняття по відношенню до вказаного роду об'єктів та явищ, – гіпонімом. У порівнянні з гіперонімами гіпоніми характеризуються вузьким обсягом та більш широким змістом поняття. На рівні значення більш широкий зміст поняття відбивається в більшій кількості семантичних компонентів, а на рівні синтаксичної конструкції – у створенні складеної номінації.

Складені синтаксичні номінації на позначення видових понять групуються навколо гіпероніма в синтаксичні парадигми та синтагми.

Синтаксична синтагма – це відкрита структура словосполучень, послідовно пов'язаних між собою відношеннями похідності [9, с. 105]. Поступове просування від однокомпонентного терміна до двокомпонентного утворення, а від нього до складного полікомпонентного термінологічного словосполучення в синтаксичній синтагмі відбиває поступове ускладнення фахового поняття та нанизування ряду додаткових ознак. Синтаксична синтагма становить ендоцентричний ряд, у якому кожне наступне слово є гіпонімом по відношенню до попереднього слова та гіперонімом по відношенню до наступного слова.

У досліджуваній термінології можна навести такі приклади відповідних термінологічних одиниць: voting «голосування» – district voting «голосування по округах» – adjusted district voting «голосування в пристосованих округах»; headquarters «штаб» – election headquarters «штаб виборчої кампанії» – central election headquarters «центральный штаб виборчої кампанії»; campaign «кампанія» – election campaign «виборча кампанія» – candidate-centered election campaign «виборча кампанія, у центрі якої знаходиться кандидат на виборчу посаду, а не партія, від якої він висувається», election «вибори» – presidential election «президентські вибори» – direct presidential election «прямі президентські вибори» тощо.

Синтаксична парадигма – це сукупність усіх безпосередніх похідних словосполучень того чи іншого твірного [9, с. 105].

Синтаксична парадигма демонструє звернення до родового поняття та його конкретизацію за допомогою видової ознаки. У синтаксичній парадигмі чітко відбивається структура поняття [11, с. 95].

У досліджуваній термінології можна навести такі приклади відповідних термінологічних одиниць: *electorate* «електорат» – *active electorate* «активний електорат», *congressional* ~ «електорат на виборах до Конгресу», *eligible* ~ «виборці, що мають право голосувати на виборах», *parliamentary* ~ «електорат парламентських виборів», *passive* ~ «пасивний електорат», *presidential* ~ «президентський електорат»; *nomination* «висування кандидатури» – *caucus nomination* «висування кандидатури на партійно-фракційній закритій нараді», *direct* ~ «пряме висування кандидатури», *independent* ~ «незалежне висування кандидатури», *presidential* ~ «висування кандидатури на президентську посаду», *top* ~ «висування кандидатури на президентську посаду», *majority* ~ «висування кандидатури більшістю голосів», *parliamentary* ~ «висування кандидатури до парламенту» тощо.

Аналіз фактичного матеріалу підтверджує той факт, що хоча структура терміна може розкриватися як за допомогою синтаксичної синтагми, так і за допомогою синтаксичної парадигми, остання є домінувальною. Гіпонімічні синтаксичні номінації, які деталізують структуру ключового терміна, представлені здебільшого простими словосполученнями, тобто елементарними синтаксичними конструкціями, що складаються з двох повнозначних слів, одне з яких є головним, а інше – залежним.

Складну єдність синтаксичних синтагм та парадигм Г. В. Кличова пропонує розглядати як синтаксичне гніздо. Синтаксичне гніздо термінів утворюють непохідне слово або словосполучення (термін або нетермін) та усі його похідні (терміни словосполучення: двокомпонентні, трикомпонентні та полікомпонентні) [9, с. 107].

Найбільш розгалужену структуру у ТЛВП АМ має синтаксичне гніздо із твірним іменником *election*. Воно складається з 142 ТС, що мають неоднорідну синтаксичну структуру. Термін *election*, який виражає родові поняття є поняттєвим центром цих ТС, проте він не завжди є їхнім стрижневим компонентом. Термінологічні словосполучення із терміном *election* у функції головного компонента творяться за субстантивно-субстантивними та ад'єктивно-субстантивними

синтаксичними моделями й нараховують 101 одиницю, а ТС, у яких термін *election* виражає родові поняття, яке зазнає уточнення та конкретизації, і виступає залежним членом, творяться відповідно лише за субстантивно-субстантивними моделями й нараховують 41 одиницю.

Розгалуженість структури синтаксичних гнізд може провокуватися не лише синтаксичною функцією гіпероніма у ТС. Її може індукувати розмаїтість семантичних зв'язків між конститuentами синтаксичного гнізда внаслідок утворення синтаксичних дериватів на базі різних значень полісемантів. Прикладом цього може бути синтаксичне гніздо із твірним *vote*, яке нараховує 114 похідних.

Поширеною структурою характеризуються також синтаксичні гнізда, утворені на базі таких термінів, як *voting* (119 ТО), *voter* (53 ТО), *ballot* (58 ТО), *campaign* (44 ТО), *candidate* (38 ТО), *vote* (142 ТО), *electoral* (45 ТО), *majority* (23 ТО), *minority* (23 ТО), *presidential* (31 ТО) та інші.

З усього вищезазначеного можна зробити висновок, що синтаксичні гнізда з гіперо-гіпонімічними відношеннями між елементами демонструють взаємозалежність між родовими та видовими поняттями, що є найвищою формою відбиття системності явищ. Відповідно їх можна вважати універсальним способом тематичної ієрархічної організації конкретної терміносистеми [11, с. 99]. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у вивченні морфологічних та синтаксичних особливостей конститuentів синтаксичних терміногнізд.

Список використаної літератури

1. Буянова Л. Ю. Термин как единица логоса. Краснодар : КубГУ, 2002. 184 с.
2. Володина М. Н. Термин как средство специальной информации. М. : Изд-во МГУ, 1996. 189 с.
3. Головин Б. Н. О некоторых доказательствах терминованности словосочетаний // Лексика. Терминология. Стили. Вып. 2. Горький : Изд-во Горьковского ун-та, 1973. С.57–65.
4. Гринев С. В. Основы лексикографического описания терминсистем : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.04. М., 1990. 436 с.
5. Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического

описания. М. : Наука, 1977. 246 с.

6. Журавлева Т. А. Особенности терминологической номинации. Донецк : АООТ Торговый дом «Донбасс», 1998. 252 с.

7. Захарчук К. О. Особливості формування сучасної російської термінології підприємництва: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. К., 2002. 177 с.

8. Зацкий Ю. А. Розвиток словникового складу англійської мови в 80-90-ті роки ХХ століття : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 1999. 403 с.

9. Клычева Г. В. Ресурсы терминообразовательного потенциала юриспруденции : дис. ... канд. фил. наук : 10.02.01. Краснодар, 1999. 124 с.

10. Кобрин Р. Ю. Лингвистическое описание терминологии как база концептуального моделирования в информационных системах : дис. ... докт. фил. наук : 10.02.19. Горький, 1989. 44 с.

11. Кристаль С. М. Структурно-семантический анализ метафорических терминов подъязыка финансов в английском и украинском языках : дис. ... канд. фил. наук : 10.02.17. Донецк, 2003. 218 с.

12. Крючкова Т. Б. Особенности формирования и развития общественно-политической лексики и терминологии. М. : Наука, 1989. 151 с.

13. Лейчик В. М. О языковом субстрате термина. Вопросы языкознания. М. : АН СССР, 1986. № 5. С. 87–97.

14. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики. М. : Изд-во АН СССР, 1961. 158 с.

15. Михайленко Т. Д. Інтра- та екстралінгвістичні аспекти формування і функціонування військової терміносистеми в національних мовах (на матеріалі російської, німецької та української мов) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.1. Київ, 1996. 48 с.

16. Полешко А. С. О природе терминованности словосочетаний (на материале юридической терминологии). Структурная и математическая лингвистика. Вып. 6. Киев : Наука, 1978. С. 76–89

17. Скороходько Э. Ф. Семантические связи в лексике и текстах. Вопросы информационной теории и практики : сб. науч. трудов. Ч. 3. М. : АН СССР, 1974. С. 27–38

18. Суперанская А. В. Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология : вопросы теории. М. : УРСС, 2003. 248 с.

19. Цаголова Р. С. Системное исследование терминологии политической экономики : автореф. дис. ... канд. фил. наук : 10.02.01. М. : Изд-во МГУ, 1988. 45 с.

Резюме

Стаття присвячена аналізу синтаксичної номінації та структури синтаксичних термінологічних гнізд в ТЛВП АМ, які є одним із основних виявів системності досліджуваної термінології. Синтаксична номінація є найбільш продуктивним способом збагачення фонду термінологічної лексики англійської мови загалом і ТЛВП АМ зокрема. Синтаксичне терміногіздо є складним поєднанням синтаксичних синтагм і синтаксичних парадигм. Найпотужнішим потенціалом в утворенні розгалужених синтаксичних терміногнізд у ТЛВП АМ характеризуються базові терміни *to elect* та *a / the vote*.

Ключові слова: термін, термінологія, системність, синтаксична номінація, синтаксичне терміногіздо, синтаксична синтагма, синтаксична парадигма.

Резюме

Статья посвящена анализу синтаксической номинации и структуры синтаксических терминологических гнезд в ТЛИП АМ, которые являются одним из основных проявлений системности исследуемой терминологии. Синтаксическая номинация является наиболее продуктивным способом обогащения фонда терминологической лексики английского языка в целом и ТЛИП АМ в частности. Синтаксическое терминогнездо представляет собой сложное единство синтаксических синтагм и синтаксических парадигм. Мощнейший потенциал при создании дериватов и образовании разветвленных синтаксических терминогнезд в ТЛИП АЯ демонстрируют базовые термины *to elect* и *a / the vote*.

Ключевые слова: термин, терминология, системность, синтаксическая номинация, синтаксическое терминогнездо, синтаксическая синтагма, синтаксическая парадигма.

Summary

The article is devoted to the analysis of the syntactic families of terms in the terminology of electoral process and electoral procedures of the English language which are the main manifestation of the fact that the terminology in question is a system. Each term is an element of the system twice: an element of the system of the language and an element of the system of concepts of a certain professional area. Each syntactic family of terms is a combination of syntactic syntagms and syntactic paradigms. The most powerful potential of creating a significant amount of syntactic families of terms in the terminology of electoral process and electoral procedures of the English language is realized by the basic terms “*to elect*” and “*a / the vote*”.

Keywords: term, terminology, system, syntactic families of terms, syntactic nomination, syntactic syntagms and syntactic paradigms.

